

DOI 10.51558/2490-3647.2023.8.2.579

UDK 316.356.2:316.624-053.2

Primljeno: 14. 04. 2023.

Izvorni naučni rad
Original scientific paper

Saša Lj. Stepanović, Ana Grbić

FUNKCIONISANJE PORODICA UČENIKA SA PROBLEMIMA U PONAŠANJU

Kako porodično funkcionisanje predstavlja važan aspekt u razvoju deteta, a kasnije adolescenta, ukoliko nije adekvatno nastaju uslovi za pojavu raznih adolescentnih problema. Poremaćaj ponašanja je jedan od prvih adolescentnih problema sa kojim se možemo sresti u njihovom razvoju. Zato je predmet istraživanja ovoga rada porodično funkcionisanje učenika viših razreda osnovne škole (VII i VIII razreda), koji su dobili ukor odeljenskog starešine ili odeljenskog veća: „pojačan roditeljski nadzor“ zbog ometanja nastave, velikog broja izostanaka sa časova ili učestvovanja u vršnjačkom nasilju. Cilj istraživanja je definisanje porodičnog funkcionisanja kao uzroka ispoljavanja problematičnog ponašanja adolescenata, iz čega proističe pedagoška implikacija rada – mogućnost korišćenja dobijenih rezultata za kasnija strukturisanja savetodavnog rada sa roditeljima u preventivnim programima. U radu su korišćeni upitnici: o demografskim podacima i FACES IV. Upitnik opštih demografski podataka, sastavljen za potrebe istraživanja, sadržao je sledeći set pitanja: o starosti, mestu rođenja, obrazovanju, zaposlenju, bračnom statusu, uslovima života, materijalnom stanju, podatke o prisustvu psihopatologije u užoj i široj porodici. FACES IV – Family Adaptability and Cohesion Evaluation Scale utemeljena je na tri koncepta koja su, po mišljenju autora modela, neophodna za razumevanje funkcionalne porodice: kohezivnost, fleksibilnost i komunikacija. U poslednjoj reviziji modela pridodata je skala zadovoljstva. Razvijeno je osam skala, od kojih šest mere porodičnu kohezivnost i fleksibilnost, a preostale dve procenjuju porodičnu komunikaciju i porodično zadovoljstvo. Istraživačku grupu činilo je 30 roditeljskih parova dece adolescentnog uzrasta koja su dobila meru, koju izriče nastavničko veće – “pojačan roditeljski nadzor”, ravnomerno raspoređenih po mestu boravka. Opšta hipoteza da problematično porodično

funkcionisanje predstavlja generator uzroka nastajanja problematičnog ponašanja dece adolescentnog uzrasta školskom okruženju, zbog čega su dobili meru „pojačanog roditeljskog nadzora”, sasvim je potvrđena.

Ključne reči: škola; roditeljski nadzor; problemi u ponašanju; vršnjačko nasilje

1. UVOD

Od postanka sveta, ljudi su živeli i funkcionisali u zajednicama. Zajedno sa zajednicom rastu i razvijaju se, obrazuju, identifikuju se i individualizuju istovremeno. Prva čovekova zajednica je porodica. Ona čini rasadnik vrednosnih, etičkih i edukativnih funkcija dajući pojedincu psihološku stabilnost i moralni koordinatni sistem (Grbić 2017). Većinu života čovek provede u porodici. Najpre u primarnoj porodici u kojoj se rađa, razvija i raste, kasnije u sekundarnoj porodici koju sam stvara.

Životne cikluse porodice definišemo u odnosu na značajne događaje i razvojne faze pojedinih članova (Dukanac i sar. 2018). Nije ni moguće razumeti pojedinca ukoliko ga izdvojimo iz porodice. Dakle, porodica je početna tačka iz koje sve počinje, a najznačajniju fazu i u individualnom i u porodičnom razvoju predstavlja period kada deca ulaze i prolaze kroz adolescenciju. Adolescencija je razvojno-normativna kriza koju karakteriše visok potencijal rasta, ali i pojačana vulnerabilnost mlade ličnosti ka raznim poremećajima (Ćurčić 2004). S druge strane, većina razvojnih problema dece i adolescenata predstavljaju eksternalizaciju roditeljskih individualnih nerešenih problema ili problema u roditeljskoj dijadi (Kondić 1984). Adolescentni period uvek predstavlja veliki izazov, kako za adolescente koji kroz njega prolaze, tako i za roditelje i okruženje. Sve stvari koje su loše postavljene u detinjstvu, u adolescenciji dobijaju ponovni, ali mnogo veći značaj, sve prećutane nesuglasice roditelja, njihovi sukobi i razmimoilaženja, koja su do tada mogla da se tolerišu, sada postaju jasniji i dostižu nivo većih konflikta (Dukanac 2013).

Poremačaj ponašanja je jedan od prvih adolescentnih problema sa kojima se možemo sresti u njihovom razvoju.

2. PORODIČNO FUNKCIONISANJE ZDRAVE PORODICE

Porodično funkcionisanje ostavlja jedan od najznačajnijih uticaja na psihološki razvoj svakog pojedinca. Ukoliko nije dovoljno dobro, stvaraju se uslovi za pojavu raznih

dečijih i adolescentnih problema, kao što su asocijativnost, smanjeno samopouzdanje, loš uspeh u školi, razvoj agresivnosti, sklonost ka delikventnom i kriminalnom ponašanju, zloupotreba PAS-a itd. Veliki broj istraživanja ukazuje da upravo kod adolescenata, koji odrastaju u problematičnim porodicama, dolazi do ispoljavanja nekih od vidova problematičnog ponašanja (Stepanović 2019).

Jedan od najčešće korišćenih upitnika za procenu porodičnog funkcionisanja Olsonov Cirkumpleks model bračnih i porodičnih odnosa proizilazi iz multidimenzionalnog pristupa i utemeljen je na konceptu tri dimenzije neophodne za razumevanje funkcionisanja porodice (Olson 2008, 2011): kohezivnost, fleksibilnost i komunikacije. Kohezivnost predstavlja emotivnu povezanost članova porodice. Fleksibilnost je kapacitet za promenu vodstva u porodici, promenu u odnosima među ulogama i u pravilima tih odnosa, kao i u dogovoranjima. Komunikacije predstavljaju pospešujuću dimenziju porodičnog funkcionisanja u pravcu pozitivne komunikacione sposobnosti na dijadnom, trijadnom i na nivou celokupnog sistema porodice. Model postulira da uravnotežene porodice imaju znatno adekvatniju komunikaciju, u odnosu na neuravnotežene, te da im je zadovoljstvo porodičnim funkcionisanjem znatno izraženije. Prva dva aspekta porodičnog funkcionisanja – kohezivnost i fleksibilnost – predstavljaju tzv. balansirane dimenzije porodičnog funkcionisanja, karakteristične za dobro porodično funkcionisanje. Ekstremne vrednosti ovih dimenzija zalaze u nivo lošeg porodičnog funkcionisanja i opisuju se kao nebalansirani aspekti dimenzija. Nebalansirani aspekti kohezivnosti označeni su kao neuključenost i isprepletenost. Nebalansirani aspekti fleksibilnosti označeni su kao rigidnost i haotičnost.

Na osnovu ovako definisanih aspekata i dimenzija porodičnog funkcionisanja napravljena je nova tipologija porodica od 6 tipova, a u skladu sa tim i tipova roditeljstva. Samo prvi tip porodice opisuje zdravu i funkcionalnu porodicu sa demokratskim stilom roditeljstva. Ova porodica označena je kao uravnotežena i ima sledeće karakteristike: na najbolji mogući način izlazi na kraj sa svakodnevnim stresogenim sadržajima, interpersonalnim relacijama i promenama koje se tokom vremena dešavaju u porodici. Malo je verovatno da se ove porodice sretnu u terapiji. Ostali stilovi – autoritarni, permisivni, odbacujući, nezainteresovani – stvaraju potencijalno problematično porodično funkcionisanje (Olson 2011).

3. ADOLESCENCIJA

Adolescencija predstavlja period života koji nas vodi od detinjstva ka odrastanju (Bojanin i sar. 2012), što ukazuje i samo poreklo termina (lat. *adolescere*) što znači “preći

u odraslo doba”. Psihologija i psihijatrija su dugo poznavale samo odrasle, a zatim odrasle i decu. Sol Nichtern zaključuje da adolescencija, kao doba, počinje da se započinje u vreme industrijske revolucije u XIX veku. Prvu studiju o adolescenciji je 1904. godine objavio Sten Hol (Stepanović 2023a). Danas psiholozi adolescenciju dele na ranu, srednju i poznu. Iako se Frojd i njegovi savremenici nisu preterano bavili ovom oblašću, pravi opis adolescencije započinje onim što su oni pisali. Period adolescencije prepoznaju kao vreme puberteta i „ponavljanje” infantilnog seksualnog perioda. Oni ističu da se retko u ovom periodu sreću konflikti koji nemaju prethodnika u infantilnoj seksualnosti. Iskustva puberteta mogu rešiti konflikte ili ih dodatno iskomplikovati. Pubertet nastaje nakon prijatne ravnoteže latencije, u kojoj su učvršćeni izvesni neprijateljski stavovi prema seksualnim nagonima (Stepanović 2023a). Za ovaj period psihoseksualnog razvoja važne aspekte predstavljaju: kontradiktornost u različitim aspektima (u odnosu prema sebi i drugima, u socijalnom i interpersonalnom funkcionisanju, u načinu prevazilaženja strahova i odnosu prema sopstvenoj seksualnosti) i sklonost ka istopolnom druženju. Veću pažnju na ovaj period skreće, kasnije, psihoanalitičar Erikson (2008) svojom psihosocijalnom teorijom razvoja i modelom „životnih kriza”. U njegovom modelu peta razvojna faza predstavlja period adolescencije na koju je stavljen poseban akcenat: period prelaska iz detinjstva u odraslo doba. Za zdravu odraslu ličnost od najvećeg je značaja ono što se dešava tokom ovog perioda. Adolescencija je najburniji period u životu jer se u njemu prelamaju svi problemi i sva dobra i loša rešenja iz ranijih životnih faza i ranijih razvojnih kriza. Savremeni autori, oslanjajući se na ove dve teorije, daju sveobuhvatnije sagledavanje adolescencije na koje se pozivaju novija istraživanja (Stepanović 2019, 2023a).

Bitno je napomenuti da su promene koje se dešavaju u adolescentnom dobu individualne i samim tim različite u zavisnosti od osobe do osobe. Iz tog razloga ne može se odrediti tačna dužina trajanja adolescencije. Ono što je poznato jeste da uključuje period od 11. do 12. godine pa do 20-25. godine (Bojanin i sar. 2012). Promene koje se dešavaju u ovom periodu odrastanja dele se u pet grupa (isto 2012). Ukratko ćemo se osvrnuti na svaku od njih, osim na bihevioralne koje nas najviše zanimaju u skadu sa problematikom kojom se u radu bavimo:

1. Telesne promene, sposobnost reprodukcije
2. Kognitivne – napredniji način razmišljanja, apstrahovanje ideja, mogućnost hipotetiziranja, relativitet a ne apsolutitet odnosa
3. Emocionalne – složeniji doživljaj sebe, emocionalno sazrevanje i stvaranje sopstvenog identiteta

4. Socijalne – formiranje vršnjačkih grupa, poistovećivanje i osećaj pripadnosti grupi, povećana potreba za intimnošću
5. Bihejvioralne – promene ponašanja.

Uz sve promene koje prate adolescenciju potpuno je logično da dolazi i do promena u ponašanju. Kako su adolescenti skloni istraživanju i eksperimentisanju javlja se i mogućnost razvoja rizičnih oblika ponašanja. Međutim, promene u ponašanju pomažu adolescentima da oblikuju svoj identitet, isprobaju i otkriju nove sposobnosti donošenja odluka, realno počnu da procenjuju sebe, steknu vršnjačko prihvatanje i poštovanje.

Pored pozitivnih stvari koje promene ponašanja donose, postoje i one negativne. Adolescentni rizici u koje se upuštaju eksperimentisanjem mogu ih dovesti u veliku opasnost. Zato je neophodno adolescente voditi i usmeravati kako bi svoju potrebu za različitim oblicima ponašanja usmerili ka konstruktivnim oblicima. Studijama je utvrđeno koji znaci ukazuju na to da rizično ponašanje prevazilazi eksperimentisanje, pa je moguće na osnovu toga odreagovati na vreme. Mogućnost nastanka problematičnog ponašanja ogleda se u školskom neuspehu i napuštanju škole, delikventnom ponašanju, u učestvovanju u nasilju... Kako bi se smanjio rizik od nastanka problematičnog ponašanja neophodno je da adolescenti odrastaju u pozitivnom porodičnom okruženju, da ostvare dobar odnos sa bar jednom odraslom osobom, da imaju odgovarajuću podršku. Najveći uticaj na adolescente ima njihovo okruženje. Ukoliko je ono stabilno znatno se smanjuju šanse javljanja problematičnog ponašanja (Stepanović 2019, 2023).

Kako se u ovom radu bavimo porodičnim funkcionisanjem, moramo napomenuti da porodica ima presudnu ulogu u adolescentnom dobu. Iako adolescencija na neki način predstavlja period odvajanja od porodice i početak nezavisnosti, to ne mora da znači nužnu pobunu protiv roditelja. Jasno je da je za izbalansirano odvajanje potrebno da su prethodni odnosi i porodično funkcionisanje bili stabilni.

4. PROBLEMI U PONAŠANJU

Probleme u ponašanju odlikuje ponavljano i trajno prisustvo antisocijalnog, agresivnog i izazivačkog odnosa koji se u bitnoj meri razlikuje od socijalno očekivanog ponašanja (Bojanin i sar. 2012, Stepanović 2023a). Probleme u ponašanju takođe odlikuje izražena sklonost ka započinjanju tuča, krađe, bežanje od kuće, suprotstavljanje autoritetu. Neophodno je da postoje ekstremni i trajni obrasci ovakvog ponašanja koji

imaju negativne posledice po dete kako bi se postavila dijagnoza. Sa medicinske tačke gledišta ovo je heterogena grupa problema u ponašanju, sa višestrukim činiocima nastanka, ali bez mnogo nedoumica. Međutim, sa psihološke, sociološke i šire društvene tačke gledišta kategorija problemi u ponašanju još uvek je puna terminoloških, teorijskih i terapijskih nedoumica.

U medicinskim udžbenicima i priručniku dijagnostičkih kriterijuma evropske MKB 10 klasifikacije bolesti problemi u ponašanju definisani su kao ponovljeno i trajno prisustvo antisocijalnog, agresivnog i izazivačkog ponašanja, koje se u bitnoj meri razlikuje od socijalno očekivanog ponašanja za uzrast; u ovu kategoriju ne spadaju nestašluci i adolescentni bunt (SZO 1992). Nalazi se u velikoj grupi dijagnoza od F 90 do F 98, a sam problem u ponašanju definisan je dijagnozom F 91 (Stepanović 2019). Ova grupa sadrži poremećaje ponašanja ograničene na porodičnu sredinu, nesocijalizovane i socijalizovane probleme, probleme u vidu protivljenja, prkosa i druge. Osnovni oblici ponašanja koje srećemo u ovoj kategoriji su: učestale tuče ili zastrašivanja drugih, surovost prema ljudima ili životinjama, destruktivna ponašanja prema imovini, krađe, laganje, izostajanje i bežanje iz škole i od kuće, neobjašnjivi i neprovocirani napadi besa, provokativna i prkosna ponašanja, neposlušnost i drskost. Svi navedeni oblici u minimalnom trajanju od 6 meseci, sami za sebe, mogu biti dovoljni za postavljanje dijagnoze (Stepanović 2023b).

Sa sociološke tačke gledišta postoji dilema o nazivu poremećaja: da li je to problem u ponašanju ili problem u društvenom ponašanju. Dilema postaje jasnija kad se ima na umu da se sa problemima u ponašanju ne srećemo samo u medicini, psihologiji i psihoterapiji, već i u socijalnoj sredini, ali i u sudskim i vaspitnim institucijama (Stepanović 2019). Iz svega navedenog jasno je da su vršnjačko nasilje ili neki drugi vid ispoljavanja agresije i nepoštovanja definisanih normi školskog ponašanja jedan od vidova problematičnog ponašanja kojima se bavimo u ovom radu.

Istraživanjima se ukazuje na povezanost rano, u samom detinjstvu, dijagnostikovanog problema u ponašanju i kasnijeg postavljanja dijagnoze antisocijalnog poremećaja ličnosti (Pejović Milovančević 2012; Popović 2012). Međutim, takođe postoje i dijagnostikovani problemi u ponašanju tokom adolescentnog doba koji ne ukazuju na antisocijalni sklop ličnosti (Stepanović 2019). Poremećaj ponašanja definiše širok dijapazon ponavljajućih antisocijalnih obrazaca. Sa jedne strane imamo preddelikventne obrasce koji u svojoj osnovi ne moraju obavezno imati antisocijalni sklop. Oni mogu biti deo razvojne krize ili izazvani određenom situacijom, dok se, sa druge strane, javljaju ponašanja koja imaju crte maloletničke delikvencije, kao što su krađa, podmetanje požara, vandalizam, agresija i sl. Ovakav vid problema se

otkriva još u ranom uzrastu, a u osnovi se nalazi antisocijalni sklop i sklonost ka antisocijalnom poremećaju ličnosti u kasnijem uzrastu (Radulović 2007). Za razumevanje antisocijalnog ponašanja i antisocijalnog poremećaja ličnosti postoje dva modela u DSM V klasifikaciji. Oni su određeni kao dečji i adolescentni tip problema u ponašanju. Razlika između ova dva tipa se ogleda u tome da deca koja pre adolescencije manifestuju pokazatelje problema u ponašanju, kasnije po pravilu nastavljaju da manifestuju iste simptome i u odrasloj dobi (Ghaemi 2007), dok u adolescentnoj dobi ukoliko se jave simptomi problema u ponašanju oni mogu biti prolaznog karaktera (Stepanović 2019).

5. PORODIČNA SREDINA KAO UZROČNIK POJAVE PROBLEMA U PONAŠANJU

U praksi je dokazano da deca sa problemom u ponašanju češće potiču iz porodica koje su nižeg socioekonomskog statusa, niskih zarada i nižeg obrazovnog nivoa. Kao najčešći porodični činioci povezani sa poremećenim ponašanjem dece navode se (Bojanin i sr. 2012):

- nepripremljenost roditelja za složenu ulogu podizanja dece;
- slaba roditeljska briga, nezainteresovanost, nedostatak podrške;
- uskraćivanje pozitivnih emocija;
- kruta porodična disciplina;
- bračna nesloga;
- višečlanost porodice i poremećeni vrednosni sistemi porodične egzistencije i dr.

Agresivnost roditelja koja je usmerena direktno prema detetu ili nasilnički partnerski sukobi takođe dovode do nastajanja nasilničkog ponašanja deteta, po principu usvajanja ponašanja po modelu. Deca koja imaju problema u ponašanju se udružuju u vršnjačke grupe sa sebi sličnima, gde zajedno učestvuju u različitim oblicima vandalizma, nasilničkog ponašanja, krađama itd (Stepanović 2019).

Pored gore navedenih činjenica koje su vezane za porodičnu sredinu u kojoj deca odrastaju, danas se susrećemo sa nekim novim odlikama porodičnog funkcionisanja, gde možemo reći da porodica umesto primarne na neki način postaje sekundarna zajednica. Kako je svet danas unapredovao u ekonomskom, tehnološkom i obrazovnom smislu dolazimo i do drugačijih pokazatelja. Zanimljiva činjenica je ta da roditelji danas sve manje vremena provode u krugu porodice zbog značajne promene

stila življenja (Stepanović 2021). Suočeni smo s tim da ljudi sve više vremena provode na poslu, a sve manje u krugu porodice. Iako je i dalje standard radnog vremena 8 sati dnevno, sve više je zastupljen prekovremeni rad kako bi se porodici obezbedila materijalna sigurnost u društvu izloženom pritisku praćenja nametnutih trendova za koje moramo imati određena materijalna sredstva kako bi išli u korak sa vremenom i bili prihvaćeni od strane grupe.

6. METODE I REZULTATI ISTRAŽIVANJA

6.1. Predmet istraživanja

Predmet istraživanja je porodično funkcionisanje učenika viših razreda osnovne škole (VII i VIII razreda), koji su dobili meru izrečenu od nastavnčkog veća „pojačan roditeljski nadzora“, zbog ometanja nastave, velikog broja izostajanja sa časova i učestvovanja u vršnjačkom nasilju.

6.2. Cilj istraživanja

Cilj istraživanja je definisanje porodičnog funkcionisanja kao uzroka ispoljavanja problematičnog ponašanja adolescenata.

Cilj istraživanja smo racionalizovali na više specifičnih ciljeva koji se ogledaju u:

1. definisanju funkcionisanja porodica čija deca adolescentnog uzrasta imaju izrečenu meru “pojačanog roditeljskog nadzora”,
2. upoređivanju funkcionisanja ovih porodica sa funkcionisanjem porodica čija deca nemaju pomenutu disciplinsku meru.

6.3. Hipotetički okviri

6.3.1. Hipoteza istraživanja

Postoje statistički značajne razlike u nivou kohezivnosti, fleksibilnosti, komunikativnosti i zadovoljstva porodičnim funkcioniranjem između porodica učenika sa “pojačanim roditeljskim nadzorom” i porodica koje nemaju pojačani nadzor u smjeru češćeg nezadovoljstva porodica učenika sa „pojačanim roditeljskim nadzorom“.

6.4. Tok istraživanja

Istraživanje je sprovedeno u periodu između januara i juna 2021. godine u dve osnovne škole od kojih je jedna bila iz centralne gradske opštine grada Beograda, a jedna iz prigradskog naselja.

Kriterijumi uključivanja u istraživanje bili su:

- a) učenici koji su dobili meru “pojačanog roditeljskog nadzora” na sednicama nastavničkog veća tokom školske 2020/2021. godine
- b) Spremnost ispitanika-roditelja za učešće u istraživanju potpisivanjem formulara informisanog pristanka.

Upitnici koje su roditelji popunjavali bili su iz kategorije samopopunjavajućih. Roditelji su ih dobili od razrednih starešina, popunjavali ih u kućnim uslovima i narednih dana vraćali popunjene. Na osnovu popunjenih upitnika se vršila samoprocena.

6.5. Uzorak istraživanja

Shodno problemu i ciljevima rada, opredelili smo se za uzorak roditelja čija deca pohađaju VII i VIII razred osnovne škole i adolescentnog su uzrasta.¹ Razlog odabira baš ovog školskog uzrasta je početak adolescentnog doba, koje kao što je ranije navedeno uključuje period od 11-12. godine pa do 20-25. godine, a koje, kako za decu tako i za njihove roditelje, predstavlja turbulentan period života. U ovom uzrastu može doći do prvih simptoma socijalizovanog i nesocijalizovanog problema u ponašanju, koji se u starijem adolescentnom uzrastu ili gube ili strukturišu u neki komplikovaniji vid psihičkog poremećaja.

Istraživačku grupu činilo je 30 roditeljskih parova dece adolescentnog uzrasta koji su dobili meru “pojačanog roditeljskog nadzora” ravnomerno raspoređenih po mestu boravka.

Ispitivani očevi su u momentu istraživanja bili starosti od 41 do 52 godine, prosečne starosti od 46,93 godina. Uglavnom su dolazili iz gradske sredine, njih 18 (60%), dvoje je – 2 (6,66%) dolazilo iz predgrađa, 6 (20%) iz manjeg grada, a 4 (13,3%) iz seoske sredine.

Ispitivani očevi su uglavnom imali više i visoko školsko tj. fakultetsko obrazovanje: njih 16 (53,33%), ostalih 14 (46,660%) je imalo završenu srednju školu. Ispitivane majke su u momentu istraživanja bile starosne dobi od 37 do 52 godina,

1. Za ovo istraživanje dobili smo saglasnost škola za odabrani uzorak roditelja.

prosečne starosti od 44,13 godina. Uglavnom su dolazile iz gradske sredine, njih 23 (76,66%), 6 iz manjeg grada (20%), a 1 (33,33%) iz seoske sredine.

Ispitivane majke uglavnom su imale završenu srednju školu 15 (50%). Druga polovina ispitivanih majki je prema obrazovanju raspoređena na sledeći način: 13 (43,33%) završen fakultet i 2 (6,66%) završene poslediplomske magistarske i doktorske studije. Stepenn obazovanja majki se neznatno razlikuje od obrazovanja očeva u smislu posedovanja višeg stepena obrazovanja u odnosu na očeve.

Socioekonomske i materijalne aspekte procenjivali smo na osnovu mesta stanovanja i na osnovu mesečnih prihoda porodice. Od 30 ispitanih porodica, njih 15 (50%) žive u stanovima, a 15 (50%) u kućama. Po pitanju mesečnih primanja, njih 10 (33,3%) je iz porodica sa mesečnim primanjima između 30.000 i 60.000 dinara, 15 (50%) iz porodica sa mesečnim primanjima između 60.000 i 120.000 dinara i 5 (16,66%) iz porodica sa mesečnim primanjima preko 120.000 dinara.

6.6. *Varijable istraživanja*

Generalni stav je da porodično funkcionisanje kao dispozicioni faktor uzrokuje probleme u ponašanju kod dece adolescentnog uzrasta, tako da bi na osnovu pretpostavljenih kauzalnih odnosa odredili kao:

Nezavisne varijable: dimenzije porodičnog funkcionisanja, a kao

zavisne varijable: probleme u ponašanju i bez identifikovanog problema.

6.7. *Instrumenti istraživanja*

Teorijska osnova upitnika korišćenog u istraživanju je Cirkumpleksni model bračnog i porodičnog sistema Dejvida Olsona (Olson 2008). Sadašnja verzija FACES IV utemeljena je na tri koncepta koja su, po mišljenju autora modela, neophodna za razumevanje funkcionalne porodice: **kohezivnost, fleksibilnost i komunikacija**. U poslednjoj reviziji modela pridodata je i skala **zadovoljstva**. Razvijeno je osam skala, od kojih šest mere porodičnu kohezivnost i fleksibilnost, a preostale dve procenjuju porodičnu komunikaciju i porodično zadovoljstvo. Od navedenih šest skala, koje su označene kao dimezije porodičnog funkcionisanja, dve su osnovne: **kohezivnost i fleksibilnost**. Kao centralne dimezije navedenog modela označene su izbalansirane skale. Ostale četiri skale, koje takođe predstavljaju dimezije porodičnog funkcionisanja, označene kao neizbalansirane, zapravo su ekstremne vrednosti osnovnih dimezija (Dukanac 2013). U istraživanju koje sledi postoji opredeljenost za

sledeće pojmove: dimenzije neizbalansirane kohezivnosti nazvane su **neuključenost i upletenost**; dok su skale neizbalansirane fleksibilnosti nazvane **rigidnost i haotičnost**.

Kohezivnost se definiše emocionalnom povezanošću koju članovi porodice osećaju jedni prema drugima. Kreće se od ekstremno niskih nivoa koji predstavljaju neizbalansiranu dimenziju – **neuključenost**, preko tri nivoa balansirane kohezije do ekstremno visokih vrednosti neizbalansirane dimenzije – **upletenost**.

Porodična fleksibilnost se definiše kao kvalitet i izraz liderstva i organizacije, odnosa među ulogama, pravila i odgovora vezanih za odnose. Kreće se od ekstremno niskih nivoa koji predstavljaju neizbalansiranu dimenziju – **rigidnost**, preko tri nivoa balansirane fleksibilnosti do ekstremno visokih vrednosti neizbalansirane dimenzije – **haotičnost** (Olson 2008, 2011).

Glavna odlika ovog modela je sledeća: balansirani nivoi kohezije i fleksibilnosti više vode ka zdravom porodičnom funkcionisanju, dok su neizbalansirani nivoi osnovnih dimenzija povezani sa problematičnim porodičnim funkcionisanjem. Ove četiri neizbalansirane skale pouzdane su i validne u diferencijaciji problematičnih i neproblematičnih porodica.

Pouzdanost skala ili pokazatelji interne konzistentnosti skala, merene Kronbachovim koeficijentom alfa - α .

Konzistentnosti skala FACES IV u našem uzorku istraživanja šarolike su i kreću se od .50 do .90 kod majki i od .53 do .94 kod očeva. Kod majki skale koje imaju konzistentnost ispod .60 su sledeće: balansirana skala – Fleksibilnost: .54, neizbalansirane skale – Rigidnost: .50 i Haotičnost: .59. Ove konzistentnosti se smatraju niskim. Kod očeva, skale koje imaju konzistentnost ispod .60 su neizbalansirane skale: Neuključenost: .53, Upletenost: .53 i Rigidnost: .59. Ove konzistentnosti se, takođe, smatraju niskim. Niska konzistentnost skala smanjuje njihovu sposobnost koreliranja sa drugim skalama testa, ali i njihovu prediktivnost. U svakom slučaju ovako niske konzistentnosti pojedinih skala FACES IV predstavljaju donekle ograničenja u tumačenju rezultata. Pokazatelji interne konzistentnosti ukupnog uzorka za skale koje navode autori su sledeće: balansirana Kohezivnost: .89, Neuključenost: .87, Upletenost: .77, balansirana Fleksibilnost: .84, Rigidnost: .82, Haotičnost: .86, Komunikacije: .90 i Zadovoljstvo: .92 (Olson 2008, 2011). Pokazatelji interne konzistentnosti u nekim domaćim istraživanjima niži su od ovih i kreću se od .08 za Fleksibilnost u muškom uzorku do .94 za Zadovoljstvo u muškom uzorku (Đerković 2011, Ranković 2012).

U slikovnoj Tabeli 1. dat je opis balansiranih i neizbalansiranih dimenzija FACES IV kao i opis dve nove skale.

Tabela 1. Deskripcija dimenzija i skala FACES IV

Dimenzije porodičnog funkcionisanja	Neizbalansirane	Izbalansirane	Neizbalansirane
Kohezivnost: meri svaku od sledećih stavki: emocionalnu vezanost, granice, koalicije, vreme, prostor, prijatelji, donošenje odluka, interesovanje i reakcije	Neuključenost: često ekstremno emocionalno razdvojene, malo zajedničkih aktivnosti između članova, značajna je nezavisnost i izdvojenost pojedinih članova, pojednici „gledaju svoja posla“ i vreme provode odvojeno, nemaju mogućnosti da se obrate jedni drugima za pomoć	Ostvaruju više nivoje funkcionalnosti kroz život, donose zajedničke odluke, supružnici se međusobno podržavaju, odlikuje ih emocionalna bliskost i odanost svim članovima porodice, vreme koje provode zajedno je značajnije od onoga koje provode samostalno	Upletenost: postoji ekstremno visoka emocionalna bliskost, a odanost se zahteva od svih članova, pojednici su veoma zavisni jedni od drugih, prisutan je nedostatak individualnosti i ličnog prostora, energija pojedinca usmerava se unutar porodice, a van porodice imaju malo prijatelja i aktivnosti
Fleksibilnost: odnosi se na obim do kojeg je porodični sistem fleksibilan i sposoban da se menja; obuhvata sposobnost: promenu postojećih uloga, vodstva i postojećih pravila unutar porodice	Rigidnost: rigidno vodstvo i donošenje odluka od strane vođe koji kontroliše sve ostale	Odlukuje ih umerenost i stabilnost u promenama. Oni poseduju demokratsko i egalitarno vodstvo, demokratski pristup u donošenju odluka, otvoreno dogovaranje sa uključivanjem dece, uloge i pravila se prema fazi i potrebi menjaju	Haotičnost: haotični odnosi sa ograničenim vodstvom, impulsivno donošenje odluka i nejasne uloge koje se često menjaju od strane pojedinca
Komunikativnost	Smatra se odlučujuće pospešujućom dimenzijom, u smislu podsticanja kretanja ostalim ka dvema dimezijama; procenjuje se u odnosu na porodično-grupni kvalitet veštine slušanja, govorenja, jasnoće govora, mogućnosti praćenja kontinuiteta razgovora, uvažavanja i poštovanja drugih naspram istinjanja sebe.		
Zadovoljstvo	Definisano je kao stepen do kojeg su članovi porodice srećni i ispunjavaju jedni druge; definisano je zadovoljstvo kohezivnošću, zadovoljstvo fleksibilnošću i zadovoljstvo kuminakcijom		

Analiza kriterijuma validnosti ukazuje na to da je FACES IV u stanju da prosečno u 78% slučajeva ukaže na smanjenu funkcionalnost porodice. Kada je svih 6 skala analizirano prediktivna podesnost kretala se u opsegu od 84 do 99% (prosek 92%). Ukupni Cirkumpleks racio skor manifestovao je adekvatnu prediktivnu valjanost u prosečno 85% slučajeva.

7. REZULTATI ISTRAŽIVANJA

Tabela 2. Deskriptivna statistika

Očevi/Majke	M	SD	Min	Max	Sk	Ku	Br. pita	α
Kohezivnost	26.9/28.1	4.3/ 4.1	18/ 20	35/35	-0.12/ 0.4	-0.83/ 0.79	7/7	.83/.83
Fleksibilnost	25.2/25.4	3.3/3	18/19	32/35	- 0.44/0.12	-0.38/-0.18	7/7	.60/.54
Neuključenost	17.9/17.7	3.6/4	9/8	26/26	-0.21/ 0.03	0/-0.62	7/7	.53/.63
Upletenost	16.8/16.7	3.5/3.9	7/7	29/26	0.57/0.03	0.64/-0.16	7/7	.53/.63
Rigidnost	18.6/18.4	3.6/3.4	10/10	29/27	0.06/0.4	0.42/0.21	7/7	.59/.50
Haotičnost	15.7/16.6	3.8/3.8	7/8	27/33	0.21/0.4	-0.21/1.87	7/7	.69/.59
Komunikativnost	37.5/38.9	6.3/5.5	18/27	50/50	- 0.43/0.04	0.52/-0.55	10/10	.90.87/
Zadovoljstvo	35.3/35.5	7.5/6.9	18/20	50/50	0.15/0.39	-0.63/ 0.88	10/10	.94/.92

U okviru deskriptivne statistike kategorički podaci postavljeni su frekvencijama (N)i (%), a varijable merene na intervalnom nivou aritmetičkom sredinom (M) i standardnom devijacijom (SD). Razlika u porodičnom funkcionisanju ispitivana u odnosu na kontrolne grupe analizirana je multiplom analizom varijanse za svaku od datih varijabli posebno. Analize na nivou roditelja rađene su posebno za očeve, a posebno za majke, kako bi se ispitale razlike na pojedinim dimenzijama porodičnog funkcionisanja.

Iz Tabele 2. vidimo da skale Kohezije, Komunikacije i Zadovoljstva porodicom imaju dobru pouzdanost. Jedva prihvatljivu pouzdanost imaju skale Neuključenosti i Umreženosti, a nezadovoljavajuću pouzdanost imaju skale Fleksibilnosti, Rigidnosti i Haotičnosti. Niske pouzdanosti ovih skala mogu ograničiti povezanost ovih indikatora sa drugim varijablama. Ove karakteristike skale nisu iznenađujuće i u skladu sa opštim shvatanjima slabosti pomenutih skala.

Tabela 3. Interkorelacija skala porodičnog funkcionisanja (procena majke)

	1	2	3	4	5	6	7	8
1. Kohezivnost	/	.59**	-.58**	-.11	.17	-.51**	.80**	.79**
2. Fleksibilnost		/	-.39**	-.15	.24**	-.41**	.62**	.61**
3. Neuključenost			/	.29**	-.05	.59**	-.61**	-.53**
4. Upletenost				/	.36**	.45**	-.26**	-.19*
5. Rigidnost					/	-.09	.08	.14
6. Haotičnost						/	-.57**	-.55**
7. Komunikativnost							/	.86**
8. Zadovoljstvo								/

Tabela 4. Interkorelacija skala porodičnog funkcionisanja (procena oca)

	1	2	3	4	5	6	7	8
1. Kohezivnost	/	.58**	-.63**	-.25**	.01	-.40**	.71**	.67**
2. Fleksibilnost		/	-.33**	-.11	.16	-.48**	.51**	.45**
3. Neuključenost			/	.15	.07	.40**	-.64**	-.50**
4. Upletenost				/	.28**	.38**	-.13	-.07
5. Rigidnost					/	-.01	.07	.14
6. Haotičnost						/	-.47**	-.43**
7. Komunikativnost							/	.84**
8. Zadovoljstvo								/

Tabela 5. Analiza varianse oca skorovi

	Grupa sa problemima u ponašanju		Opšta populacija		<i>F</i>	<i>df_b</i>	<i>df_w</i>	<i>p</i>	η^2
	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>					
Kohezivnost	27.40	2.51	30.60	3.58	20.19	3	115	.000	.35
Fleksibilnost	26.03	2.09	27.17	2.64	8.89	3	115	.000	.09
Neuključenost	18.23	2.61	15.77	3.35	5.86	3	115	.001	.13
Upletenost	16.97	2.88	16.47	3.95	.84	3	115	.472	.02
Rigidnost	17.70	3.01	20.00	4.08	2.62	3	115	.054	.06
Haotičnost	15.97	3.41	13.87	4.72	3.96	3	115	.010	.09
Komunikacije	37.57	4.02	41.90	6.24	8.94	3	115	.000	.19
Zadovoljstvo	34.10	5.47	41.90	6.28	14.66	3	115	.000	.28

Na osnovu multiple analize varijanse (MANOVA) možemo zaključiti da postoji statistički značajna razlika između datih grupa u pogledu dimenzija porodičnog funkcionisanja procenjenog od strane oca, Wilks' Lambda iznosi .44, $F(24,313.83)=4.27$, $p<.001$.

Na osnovu pratećih analiza varijanse (ANOVA) vidimo da se grupe razlikuju na skoro svim dimenzijama porodičnog funkcionisanja procenjenim od strane oca, osim na dimenziji Upletenosti i Rigidnosti, što se vidi iz Tabele 5.

Na osnovu multiple analize varijanse možemo da zaključimo da postoji statistički značajna razlika između datih grupa u pogledu dimenzija porodičnog funkcionisanja procenjenog od strane majke, Wilks' Lambda iznosi .53, $F(24,313.83)=3.07$, $p<.001$.

Na osnovu pratećih analiza varijanse vidimo da se grupe razlikuju na sledećim dimenzijama porodičnog funkcionisanja procenjenim od strane majke: Kohezija, Fleksibilnost, Neuključenost, Komunikacija i Zadovoljstvo, što se vidi u Tabeli 6.

Tabela 6. Analiza varianse majke skorovi

	Grupa sa problemima u ponašanju		Opšta populacija		<i>F</i>	<i>df_b</i>	<i>df_w</i>	<i>p</i>	η^2
	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>					
Kohezivnost	27.30	3.54	31.57	2.39	12.15	3	115	.000	.24
Fleksibilnost	24.57	2.66	26.73	3.60	3.21	3	115	.026	.18
Neuključenost	19.60	3.93	15.40	3.07	6.54	3	115	.000	.15
Upletenost	18.00	3.94	15.97	3.59	1.86	3	115	.140	.05
Rigidnost	17.87	3.03	19.07	4.34	.67	3	115	.575	.02
Haotičnost	17.40	2.66	15.03	5.73	2.50	3	115	.063	.06
Komunikacije	36.87	5.69	43.07	4.70	9.36	3	115	.000	.20
Zadovoljstvo	33.50	6.54	40.87	6.10	11.18	3	115	.000	.23

8. DISKUSIJA REZULTATA ISTRAŽIVANJA

Prateći dobru praksu izlaganja rezultata neophodno je na početku diskusije naglasiti da smo kao prvi zadatak obrade rezultata uradili psihometrijske karakteristike zadatog testa FACES IV porodičnog funkcionisanja. Osnovne psihometrijske i deskriptivne karakteristike (aritmetička sredina i standardna devijacija; pouzdanost skala određena Kronbah α koeficijentom, koeficijenti asimetrije i interkorelacija skala) u skladu su sa rezultatima ranijih istraživanja i u našoj sredini, ali i u sredini nastanka instrumenta (Olson 2008, Đerković 2011, Ranković 2012).

Rezultati našeg istraživanja u skladu su sa opštom postavljenom hipotezom i delimično u skladu sa posebno postavljenim hipotezama. Generalno govoreći ova hipoteza je potvrđena. Moglo bi se reći da porodično funkcionisanje predstavlja jedan od generatora nastajanja problematičnog ponašanja dece adolescentnog uzrasta u školskom okruženju.

Porodično funkcinisanisanje procenjeno od strane očeva u saglasnosti je sa prve tri postavljene posebne hipoteze, koje govore da ispitivana grupa ispoljava niži stepen nekih od balansiranih dimanzija karakterističnih za uspešno porodično funkcionisanje, viši stepen nekih od neizbalansiranih dimenzija karakterističnih za problematično porodično funkcionisanje, a da njihov roditeljski stil odogovara jednom od četiri problematična roditeljska stila. Sledi precizniji opis porodičnog funkcionisanja istraživačke grupe onako kako ih očevidi vide.

Očevi adolescenata sa problemima u ponašanju smatraju da je komunikativnost u njihovim porodicama na vrlo niskom nivou i da nema pospešujući kvalitet na ostale aspekte porodice. Spekulativno razmišljanje da problem u ponašanju adolescenata predstavlja pokušaj komunikacije adolescenata sa razjedinjenom porodicom postaje razumljivije (Dimitrijević 1994). Ovi očevi su, globalno, vrlo nezadovoljni svojim porodicama, što je u skladu sa rezultatima ranijih istraživanja koja očeve adolescenata sa problemima u ponašanju opisuju kao fizički odsutne, a ako su prisutni, nezadovoljni su i marginalizovani zbog sopstvenog profesionalnog neuspeha, nedovoljnog intelektualnog angažmana, nižeg nivoa obrazovanja u odnosu na majke ili su nezadovoljni nekim drugim aspektom koji im daje odrednicu inferiornosti i posledične agresivnosti (Marković 1994). Zbog nisko izražene Kohezivnosti, a visoko izražene Neuključenosti, moglo bi se reći da ovi očevi ispoljavaju jedan vid Nezainteresovanog roditeljskog stila prema Olsonovom Cirkumpleks modelu (Olson 2008; Đerković 2011). Ovaj stil roditeljstva je problematičan za decu i adolescente, jer ne daje emotivnu podršku i konzistentnost u pravilima i očekivanjima. Deca i adolescenti koji trpe posledice ovog roditeljskog stila često ostvaruju niska školska i akademska postignuća.

Porodično funkcionisanje procenjeno od strane majke, slično procenama očeva, takođe je u saglasnosti sa prve tri postavljene posebne hipoteze, koje govore da ispitivana grupa ispoljava niži stepen balansiranih dimenzija karakterističnih za uspešno porodično funkcionisanje, viši stepen nekih od neizbalansiranih dimenzija, karakterističnih za problematično porodično funkcionisanje i jedan od četiri problematična roditeljska stila. Sledi precizniji opis porodičnog funkcionisanja ispitivane grupe onako kako ih majke vide.

U stručnoj literaturi se navodi da su majke adolescenata često uspešnije od svojih muževa, vrlo ambiciozne, kako u svom intelektualnom radu, tako i u odnosu na svoju decu i uopšte, ali su duboko nesrećne (Marković 1994). Majke adolescenata smatraju da je komunikativnost u njihovim porodicama na vrlo niskom nivou i da nema pospešujući kvalitet na ostale aspekte porodice. Samim tim su vrlo nezadovoljne svojim porodicama. Majke adolescenata potpuno identično opisuju porodično funkcionisanje kao i očevi. Zato i imaju identičan roditeljski stil. Zbog nisko izražene kohezivnosti i fleksibilnosti, a visoko izražene neuključenosti za majke, kao i za očeve ovih adolescenata, moglo bi se reći da prema Olsonovom Cirkumpleks modelu njeguju jedan vid Nezainteresovanog roditeljskog stila.

Postoji potpuna saglasnost očeva i majki kada je u pitanju procena tri od četiri aspekta dobrog porodičnog funkcinisanja: balasirane dimenzije kohezivnosti, skala ko-

munikacije i zadovoljstva. I očevi i majke ispitivane grupe smatraju da je Kohezivnost njihovih porodica mala, komunikacije loše, a opšte zadovoljstvo porodičnim funkcionisanjem nisko. Oko poslednjeg aspekta dobrog porodičnog funkcionisanja – balansirane dimenzije fleksibilnosti – ne postoji usaglašenost. Očevi fleksibilnost procenjuju kao zadovoljavajuću, dok majke smatraju da je fleksibilnost porodičnog funkcionisanja nisko izražena. Postoji ujednačenost oko procenjivanja neizbalansiranih dimenzija: i očevi i majke smatraju da je dimenzija neuključenosti, personifikacija lošeg porodičnog funkcionisanja, visoko izražena.

Možemo zaključiti da majke adolescenata ispitivane grupe negativnije i problematičnije procenjuju svoje porodice od očeva. Nije jednostavno odgovoriti na pitanje zašto je to tako? Da li je u pitanju pojačana zahtevnost ili strogost majki? Da li je u pitanju sklonost majki ka dramatizaciji problema? Da li je u pitanju izraženija ambicioznost majki i potreba ostvarivanja kroz roditeljstvo? Ili je odgovor u svemu ovome? Na ova pitanja naše istraživanje ne može da pruži definitivan i potpun odgovor, ali može da pokrene razmišljanje i osmišljavanje adekvatnih preventivnih programa ili prilagođenih intervencija u porodici.

Svi učenici istraživačke grupe našeg istraživanja poticali su iz potpunih porodica. Socijalni status porodica procenjivali smo na osnovu stambenog prostora koji poseduju i u kome porodice žive, kao i na osnovu prosečnih mesečnih primanja. 15 porodica ispitivanog uzorka (50%) živi u adekvatnim stanovima, u kojima njihova deca imaju zasebene sobe, a 15 (50%) u kućama. Ovaj podatak ne treba da iznenađuje, jer smo istraživanje radili i u podrčju centralnih beogradskih opština i u području prigradskih naselja, u kojima porodice češće žive u sopstvenim kućama, a ne u stambenim zgradama. Ni jedna od ispitivanih porodica nije dala podatak da živi u iznajmljenom stanu ili iznajmljenoj kući. Što se tiče mesečnih primanja rezultati istraživanja govore da su ona raspoređena na sledeći način: 10 porodica (33,3%) istraživačke grupe ima mesečna primanja između 30.000 i 60.000 dinara, 15 porodica (50%) ostvaruje mesečna primanja između 60.000 i 120.000 dinara i 5 porodica (16,66%) ostvaruje mesečna primanja preko 120.000 dinara. Moglo bi se reći da jedna trećina ispitivanog uzorka ima skromna mesečna primanja. Jedna polovina uzorka solidna mesečna primanja. A jedna šestina uzorka više od solidnih mesečnih primanja. Ovakav raspored mesečnih primanja odgovara uobičajenoj raspodeli socijalnog standarda državnih škola u kojima je naše istraživanje sprovedeno.

9. ZAKLJUČAK

Prikazano istraživanje bavilo se opisivanjem aspekata porodičnog funkcionisanja vezano za problem u ponašanju dece ranog adolescentnog uzrasta, zbog koga su dobili vaspitnu meru „pojačanog roditeljskog nadzora“. Iz dostupne literature, poznato je da su dečiji i adolescentni problemi u ponašanju ili neki ozbiljniji znaci i simptomi socio ili psihopatoloških entiteta zapravo eksternalizacija roditeljskih nerešenih individualnih problema ili problema u roditeljskoj dijadi (Stepanović 2023a, Kondić 1984).

To je bio razlog, da se u ovom istraživanju opredelimo za ispitivanje aspekta porodičnog funkcionisanja. Oslonili smo se na teorijsko polazište po kome porodica predstavlja „poligon učenja“ interpersonalnih relacija, budućeg adekvatnog socijalnog funkcionisanja u vanporodičnoj tj. školskoj sredini i osnovu psihološkog sazrevanja adolescenata.

Istraživanjem je potvrđena opšta pretpostavka da problematično porodično funkcionisanje predstavlja generator uzroka nastajanja problematičnog ponašanja dece adolescentnog uzrasta u školskom okruženju, zbog čega su dobili „meru pojačanog roditeljskog nadzora“.

Posebne hipoteze potvrđeno su delimično. Prve dve hipoteze, koje govore o analizi porodičnog funkcionisanja, potvrđene su u potpunosti.

Postoji potpuna saglasnost očeva i majki kada je u pitanju procena tri od četiri aspekta dobrog porodičnog funkcionisanja: balansirane dimenzije kohezivnosti, skale komunikacije i zadovoljstva. I očevi i majke ispitivane grupe smatraju da je kohezivnost njihovih porodica mala, komunikacija loša, a opšte zadovoljstvo porodičnim funkcionisanjem nisko. Oko poslednjeg aspekta dobrog porodičnog funkcionisanja: balansirane dimenzije fleksibilnosti – ne postoji usaglašenost. Očevi ovu dimenziju procenjuju kao zadovoljavajuću, a majke je procenjuju kao nedovoljno izraženu. Takođe postoji neusaglašenost očeva i majki oko izraženosti nebalansirane dimenzije porodičnog funkcionisanja neuključenosti (ekstremno negativno izražen pol dimenzije kohezivnosti i predstavlja jednu od personifikacija lošeg porodičnog funkcionisanja). Majke procenjuju da je ova dimenzija povišenog stepena izraženosti u njihovom porodičnom funkcionisanju, dok očevi ovu dimenziju ocenjuju kao prosečno izraženu.

Možemo zaključiti da su majke ispitivane grupe nezadovoljnije i da negativnije ocenjuju svoje porodično funkcionisanje od očeva. I u tom pogledu našim istraživanjem dajemo podstrek za osmišljavanje adekvatnih preventivnih programa ili prilagođenih intervencija u porodici.

Treća posebna hipoteza, koja govori o definisanju roditeljskog stila, takođe je potvrđena.

Neophodno je naglasiti da smo ispitivali probleme u ponašanju u školskoj sredini učenika koji su dobili meru „pojačanog roditeljskog nadzora“, što bi po važećoj međunarodnoj klasifikaciji bolesti MKB 10 odgovaralo socijalizovanim problemima u ponašanju.

Iz navedenog istraživanja su se izdvojile sledeće naučne implikacije:

- stavljanje akcenta na porodično funkcionisanje kao ključni uzrok ispoljavanja problematičnog ponašanja učenika adolescentnog uzrasta;
- strukturisanje savetodavnog rada sa roditeljima učenika problematičnog ponašanja i eventualno strukturisanje preventivnih programa po pitanju opisane problematike.

LITERATURA

1. Bojanin, Svetomir, Smiljka Popović Deušić (2012), *Psihijatrija razvojnog doba*, Institut za mentalno zdravlje, Beograd
2. Dimitrijević, Ivan (1994), "Kuća zalazećeg sunca, porodica i alkohol", u: M. Vukov (ur.), *Putevi i stranputice porodice*, GIP Kultura, Beograd, 54-75.
3. Dukanac, Vesna (2013), *Povezanost sociopatoloških pojava i psihopatologija adolescenata sa strukturom ličnosti roditelja i porodičnim funkcionisanjem*, Doktorska disertacija, Univerzitet u Beogradu, FASPER, Beograd
4. Dukanac, Vesna, Sanja Đurđević (2017), "Porodice adolescenata u sudaru sa novim vremenom: Izmenjeno funkcionisanje ili novi vidovi zavisnosti", *Socijalna politika*, 2-3, 35-51.
5. Đerković, Nikola (2011), *Afektivno vezivanje članova porodice, porodično funkcionisanje i psihičke teškoće dece*, Master rad, Univerzitet u Beogradu - Filozofski fakultet, Beograd
6. Erikson, Erik (2008), *Identitet i životni ciklusi*, Zavod za udžbenike, Beograd
7. Grbić, Ana, Jelena Vuković (2017), "Razvoj i implementacija zakonodavstva državne brige o porodici i deci u okviru savremenog porodičnog života", *Megatrend revija*, 14(2), 145-158.
8. Kondić, Kristina (1984), "Povezanost dečijih neurotičnih smetnji sa strukturom ličnosti odnosno patologijom roditelja", *Psihološka istraživanja*, 3, 294-370.

9. Ghaemi, Nassir (2007), *Mood disorders: A practical guide*, 2nd ed., Lippincott Williams & Wilkins, Atlanta - Philadelphia
10. Olson, Dezing (2008), *FACES IV Manual*, Life Innovations, Minneapolis
11. Olson, Dezing (2011), "FACES IV and the Circumplex model: Validation study", *Journal of Marital & Family Therapy*, 3(1), 64-80.
12. Pejović Milovančević, Milorad (2012), "Poremećaj ponašanja", u: S. Bojanin, S. Popović Deušić (ur.), *Psihijatrija razvojnog doba*, Institut za mentalno zdravlje, Beograd
13. Radulović, Dejan (2007), "Konceptualni okvir poremećaja ponašanja – psihološki pristup", u: Dobrivoje Radovanović (ur.), *Poremećaji ponašanja i prestupništvo mladih: specijalno pedagoški diskurs*, Univerzitet u Beogradu, FASPER, 11-29.
14. Stepanović, Saša (2019), *ADHD i ADD poremećaj pažnje iz drugog ugla*, Visoka škola socijalnog rada, Beograd
15. Stepanović, Saša (2021), *Organizacija slobodnog vremena*, Visoka škola socijalnog rada, Beograd
16. Stepanović, Saša (2023a), *Pedagoška psihologija*, Visoka škola socijalnog rada, Beograd
17. Stepanović, Saša (2023b), *Organizacija nastave sa metodikom nastavnog rada*, Visoka škola socijalnog rada, Beograd
18. Svetska zdravstvena organizacija (1992), "MKB-10 Klasifikacija mentalnih poremećaja i poremećaja ponašanja", Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd

FUNCTIONING OF THE FAMILIES OF STUDENTS WITH BEHAVIORAL PROBLEMS

Summary:

As family functioning is an important aspect in the development of a child, and later an adolescent, if it is not adequate, the conditions for the emergence of various adolescent problems are created. Conduct disorder is one of the first adolescent problems that we can encounter in their development. That is why the subject of research is the family functioning of students of higher grades of elementary school (grades VII and VIII), who were reprimanded by the head of the department or the department council: for "increased parental supervision", due to disruption of classes, a large number of absences from classes or participation in peer violence. The goal of the research is to define family functioning as a key cause of the manifestation of problematic behavior in adolescents, from which the pedagogical implications of the work arise, and the use of the obtained results for the subsequent structuring of counseling work with parents from preventive programs. Questionnaires were used in the work: on demographic data and FACES IV. The general demographic data questionnaire compiled for research purposes contained the following set of questions about age, place of birth, education, employment, marital status, living conditions, material condition, and data on the presence of psychopathology in the immediate and extended family. FACES IV - Family Adaptability and Cohesion Evaluation Scale is based on three concepts that, in the opinion of the author of the model, are necessary for understanding a functional family: cohesiveness, flexibility, and communication. In the last revision of the model, a satisfaction scale was added. Eight scales were developed, six of which measure family cohesiveness and flexibility, and the remaining two assess family communication and family satisfaction. The research group consisted of 30 parental pairs of adolescent children who received the measure, which is pronounced by the Teachers' Council, of "increased parental supervision" evenly distributed by place of residence. The general hypothesis that problematic family functioning is the generator of the cause of problematic behavior of adolescent children in the school environment, which is why they received the measure of "increased parental supervision", has been fully confirmed.

Keywords: school; parental supervision; behavior problems; peer violence

Adresa autora

Authors' address

Saša Lj. Stepanović

Ana Grbić

Visoka škola socijalnog rada, Beograd

salenono86@gmail.com

grbicana2@gmail.com